

Il-Pesta, pandemiji u epidemiji oħra f' Malta matul iż-żmien

David Bartolo

B.European Studies with History(Hons)(Melit.)

Din is-sena, pajjiżna bħall-kumplament tad-dinja kollha, inhakem mill-marda COVID-19 jew il-Coronavirus. Tiftah il-gazzetti, rivisti, tara televiżjoni, tisma' r-radju, tqalib fuq l-Internet l-aktar l-midja soċċali bhal Facebook, is-suġġett ewlieni huwa dan l-virus misterjuż.

Dan il-virus ġab hafna biżże' fost in-nies l-aktar bl-użu tal-facilitajiet li semmejna li faċi tużahom mill-kumdità ta' darna u kważi kullimkien l-aktar bil-meżzi cellulari, u ħalla effett fuq kull strata tal-hajja inkluz il-festi tradizzjonali Maltin. Hafna festi, l-aktar dawk li jsiru mill-ahhar ta' Lulju 'l-quddiem gew mhassra u dawk li saru qabel, saru fuq skala ferm iż-ġħar milli kienu jsiru qabel. Wahda minn dawn l-festi li ntlaqtu hija dik li aħna niċċelebrav fil-Mellieħha, il-festa tal-Vitorja fit-8 ta' Settembru.

Din is-sena ddeċidejt li fl-isfond ta' din il-marda, nagħti harsa ħafifa lejn mard matul iż-żmien fil-gżejjer Maltin bħalma kienet il-pesto, pandemiji, imxijiet u mikrobi oħra li jolqtu kemm lill-bniedem kif ukoll lill-annimali, l-aktar dawk li jipprovd xi forma ta' provvista lill-bniedmin.

Il-Pesta f'Malta

Matul il-milja taż-żmien f'diversi perjodi fl-istorja globali u dik tal-umanità feġġet il-marda qerrieda tal-pesto. Malta mhix eċċeżżjoni għax dahlet ukoll u ħalliet il-marki tagħha f'pajjiżna.

Huwa maħsub li l-ewwel pesta li laqtet lil Malta kien fiż-żmien il-Medjuevu tard fis-seklu 13. Jingħad li gewwa cimiterju fir-Rabat Ghawdex li llum m'għadux jeżisti kien hemm fdalijiet ta' vittmi ta' din l-pesto. L-istess marda dahlet ukoll snin wara, bħal fl-1348, bejn l-1427 u l-1428, u l-1453. Feġġiġet ukoll mill-ġdid fis-seklu ta' wara, dak sittax, bħall-1501, l-1519 u l-1523¹.

Bejn l-1592 u l-1593, kien hawn l-ewwel pesta dokumentata. Tajjeb li wieħed jagħmel nota li dan seħħi fiż-żmien meta Malta kienet taħt il-Kavallieri ta' San Ģwann u dawn kellhom struttura organizzata b'mod differenti mill-

perjodu tal-Medjuevu, meta Malta kienet parti mir-Renju ta' Aragona (Spanja) fejn qalja kien hemm xi interess f'dawn l-gżejjer u nieshom. Din il-marda dahlet f'Malta f'Mejju tal-1592 minn xi xwieni u bdiet tinfierex bi stanzi u f'perjodi differenti, fejn b'kolloks kien hemm tlieta f'dawn is-sentejn.

Huwa maħsub li din il-pesto ħalliet madwar 840 ruħ mejta minn popolazzjoni ta' 27,000², u matul din l-marda beda jsir użu għall-ewwel darba mill-Gżira Manoel għall-iżolament. Hemmhekk kien hemm xi 900 persuna fejn kienu miżmuna iżolati minn xulxin f'dan l-post³.

L-istess marda reġġhet feġġet f'Malta ftit snin wara fl-1623 u fl-1655. Matul il-pesto tal-1623 kienu mietu madwar 40 persuna⁴, waqt li f'dik tal-1655 kienu mietu madwar 50 persuna⁵. Bejn dawn it-tnejn, l-Ordn ta' San Ģwann waqqaf il-Lazzarett fuq il-Gżira Manoel fl-1643 biex iservi bħala post ta' kwarantina⁶.

Fl-1675 faqqet l-agħar pesta li qatt kellha Malta. Din damet sal-1676 u mietu 11,278 persuna minn popolazzjoni totali ta' 51,114. Fil-Mellieħha u l-inħawi kienu mietu 4 persuni⁷. Mill-imwiet totali, 9,000 minnhom mietu fil-Belt Valletta u t-Tlett Ibljet⁸. Wara din il-pesto saru hafna weġħdi u purċiżżonijiet. L-ikbar pellegrinagg li sar kien dak tat-Tlieta ta' wara l-Ġhid fit-22 t-April 1677, u kien telaq minn San Pawl l-Bahar sas-Santwarju tal-Madonna tal-Mellieħha⁹.

Fil-bidu tal-hakma Ingliża f'Malta bejn l-1813 u l-1814, reġa' kien hawn il-pesto. F'dan il-perjodu kienu mietu 4,668 persuna¹⁰. B'referenza ghall-festa tal-Vitorja fil-Mellieħha, fl-1813 din ma kinitx saret minħabba dan l-flagell¹¹. Fil-Mellieħha jidher ukoll li kien hemm xi mwiet ghax il-bdiewa tqabbdju jaħarqu l-ghelieqi tal-qoton¹².

Waqt l-Ewwel Gwerra Dinjija f'Ottubru 1917, reġa' kien hawn il-pesto li fortunatament ma tantx ħalliet vittmi u ma tantx kienet mifruxa¹³. Ftit qabel u fl-ahhar tat-Tieni Gwerra Dinjija, reġa' kien hawn każi oħra tal-pesto. L-ewwel waħda kienet bejn l-1936 u l-1937 u l-ohra fl-

Inkwatru fis-Santwarju tal-Madonna tal-Mellieħha li sar b'wegħda b'rabta mal-ħelsien mill- mewt waqt il-pesta tal-1813-1814¹⁴

1945. Fl-ewwel wahda kienu madwar tħax-il persuna li mietu¹⁵, waqt li fit-tieni wahda kien hemm 22 mewta¹⁶.

Il-Pandemija tal-Influwenza Spanjola

Din il-marda, li baqgħet magħrufa f'Malta bhala l-Ispanjola, qatlet bejn 20 u 40 miljun ruh minn madwar id-din ja kollha, numru akbar minn kemm mietu nies fl-Ewwel Gwerra Dinjija¹⁷.

Din il-pandemija ħalliet il-marka tagħha f'Malta fl-ahħar tal-Ewwel Gwerra Dinjija fil-perjodu bejn l-1918 u l-1919. Din kellha 20,388 kaž bi 807 mwiet minn popolazzjoni ta' 224,859. Rigward il-Mellieħha, minn popolazzjoni ta' 3,031, kien hemm 31 mewta. Din il-pandemija nfirxet fi tliet fażiżiet. L-ewwel wahda kienet ħafifa u damet tliet xhur bejn Ĝunju u Awwissu 1918. It-tieni fażi kienet bejn Settembru u Novembru li kienet severa ħafna, filwaqt li t-tielet wahda kienet bejn Frar u Marzu 1919 ftit qabel l-avvenimenti li wasslu għall-irvelli jiet tas-7 ta' Ĝunju 1919¹⁸.

Imxijiet f'Malta

Matul iż-żmien Malta sofriet minn diversi mxijiet bħal epidemiji u pandemiji tal-influwenza, il-ġidri u l-kolera fost l-oħra. F'din l-parti ha nduru ftit hafif fuq xi uħud minnhom.

- Bejn l-1453 u l-1455, faqqgħet gewwa Malta l-iskarlatina u din ħalliet warajha diversi vittmi¹⁹.
- L-ewwel referenza għall-epidemija tal-influwenza kien fis-sena 1682 u din kienet f'petizzjoni li ntbagħtet minn Ghawdex lill-Gran Mastru.

- Fi Frar tal-1730 kien hawn influwenza bid-den li laqtet kważi l-popolazzjoni kollha ta' Malta.

- F'Marzu tal-1733, influwenza gravi bl-uġiġħ ta' ras u deni.

- F'Jannar tal-1746, imxija qabdet fost l-ekwipaġġ tal-flotta tal-Ordni ta' San Ģwann u wara bdiet tinfirex fost il-popolazzjoni u wasslet għal diversi mwiet.

- Imxija oħra simili seħħet fl-1754 li fiha mietu diversi nies fl-Imdina u s-Seminarju li kien hemm ġewwa din l-belt kien ġie evakwat.

- Fl-1830 dahlet il-ġidri minn Napli u kien hemm 11,351 kaž b'1,523 mewta.

- Fl-1836 kien hemm imxija oħra tal-influwenza fejn ftit ma ġewx affettwati.

- Fl-1837 reġa' kien hawn il-ġidri.

- Fl-1837 ukoll kien hawn il-kolera, li għamlet ħerba fi tliet xhur. Din kellha 8,785 kaž u ħalliet 4,252 persuna mejta minn popolazzjoni ta' 120,000 persuna.

- Epidemija tal-influwenza laqtet xi partijiet ta' Malta fl-1837 ukoll, li fortunatament għal ħafna nies li ġew affettwati, ir-rata tal-imwiet kienet baxxa.

- Imxija oħra li laqtet sew lil Malta seħħet f'Novembru tal-1847.

- Imxija tal-ġidri oħra seħħet fl-1861 fejn kien mietu 362 persuna.

- Fl-1867, epidemija tal-kolera reggħet ħakmet Malta. Din kellha 733 kaž u mietu 378 persuna.

- Fis-sena 1870 il-ġidri reġa' wera snieni b'7,000 kaž u 700 mejta.

- Fl-ahħar jiem tas-sena 1889 u fil-bidu tal-1890, l-influwenza Asjatika laħqed lil Malta u minn total ta' 859 kaž, kien hemm 39 mewta.

- Din l-influwenza reggħet dehret mill-ġidid fl-ewwel xhur tal-1892 fejn kien hemm 2017 kaž. Kien hemm imxijiet simili fl-1894 b'615 kaž u l-istess fl-1904 u 1905 fejn kien hemm 760 kaž.

- Fl-1911 kien hawn il-ħożba li kellha 2,882 kaž u qatlet 144 persuna.

- Fl-1913, 549 kaž u 104 persuni mejta kienet ġew irrapportati mit-tifożde.

- Fl-1916 reġa' feġġet il-ħożba li għolliet rasha u li b'riżultat tagħha kien hawn 5,586 kaž u 235 persuna mejta.

Għaqda Mużikali Imperial - il-Mellieħha

Festa 2020

*Ġic-Cimiterju Sultana tal-Vitorji li nbena bejn l-1853 u l-1854
minhabba l-mard tal-ġidri²⁰*

- Fis-sena 1917 kien hawn l-epidemija tas-sogħla konvulsiva b'3,146 kaž u 166 mewta.
- Fl-istess perjodu bejn Ĝunju 1918 u Ottubru 1920, kien hemm l-epidemija tal-influwenza b'9,444 kaž u 356 mewta.
- Epidemija ta' influwenza oħra gravi seħħet fi stanzi differenti bejn l-1921 u l-1922. F'dawn is-sentejn kien hemm 5,508 kaž u mietu 99 persuna.
- Fi Frar tal-1929, imxija oħra għiet irrapportata b' il fuq min elf kaž b'ħafna minnhom fl-età ta' bejn l-20 u l-45 sena.
- L-ahħar epidemija tal-ġidri seħħet fl-1946 b'7 kaži u mewta waħda.
- Imixjet oħra iż-ġieħi seħħew fl-1936 u l-1937, fl-1940 u l-1943, fl-1948 u l-1951 u l-1952.
- Fl-1957, feġġet f'Malta l-Pandemija Asjatika (H2N2) fejn kien hemm 8,783 kaž u 11-il ruħ mejta.
- L-Influwenza ta' Hong Kong (l-H3N2) laqtet lil Malta bejn l-1968 u l-1969. F'din l-imxija kien hemm 1,024 kaž u mietu 23 persuna.
- Riċenti kien hawn il-pandemija tal-influwenza l-H1N1 (Swine Flu). Din seħħet bejn l-2009 u l-2010 u seħħet madwar id-dinja kollha. F'Malta kien rrapporati 622 kaž u hamest imwiet. Fl-2019 reġa' kien hawn l-istess

influwenza b' madwar 30 kaž.

Mard ieħor li kien iħalli ħafna vittmi kien it-tuberkoloži. Ĝara hekk fis-sena 1917 fejn kien hemm 258 mewta relatati ma' din il-marda.

Rigward il-Mellieħha, fejn illum hemm iċ-Ċimiterju Sultana tal-Vitorji, li jiġi wara l-knisja arċipretali, qabel ma nbena l-istess ċimiterju, fis-sit kienu jiġu midfuna l-persuni li kienu jmutu b'mard infettiv. Dan iċ-ċimiterju nbena meta fl-1853 kienu mietu sitt persuni bil-ġidri u għalhekk inhasset il-ħtieġa ta' cimiterju għal dan it-tip ta' mwiet, peress li dawn ma setghux jiġu midfuna fis-Santwarju tal-Madonna tal-Mellieħha kif kienet il-prattika dak iż-żmien²¹.

Id-Deni Rqi

Il-mikrobu tad-deni rqi, jew kif inhu magħruf bħala l-Maltese Fever, kien ġej mill-mogħoż tal-ħalib. Fis-seklu dsatax dan il-mikrobu beda jħalli ħafna nies tas-sevizzi Ingliżi invalidati u dan beda joħloq piż kbir fuq it-Teżor Ingliż. Fl-1886, tabib militari Ingliż skopra li dan il-mard kien ġej minn xi mikrobu.

Wara ħafna aktar studji u investigazzjonijiet, kien it-tabib Malti Sir Temi Zammit li fil-25 ta' Ĝunju 1905, skopra dan il-mikrobu fid-demm tal-mogħoż u kif dan kien qed jinfetta n-nies permezz tal-konsum tal-ħalib mhux pasturizzat.

Mogħoż tal-ħalib fil-Belt Valletta²²

Għaqda Mužikali Imperial - il-Mellieħha

Festa 2020

Din il-problema xorta baqgħet tkarkar matul is-snин u l-mogħoż baqgħu jiġu maħluba fit-toroq biex jipprovd l-ħalib dirett lin-nies u kien biss li fl-1938 li l-pasturizzazzjoni kienet għiet introdotta u ġie pprojbit il-bejgħ u x-xiri tal-ħalib mhux pasturizzat²³.

Epidemiji tal-annimali

Fl-1975, kien hawn l-ewwel marda tal-ilsien u d-dwiefer fi tletin sena, bl-ewwel każ iż-żil-fil-5 ta' Ĝunju tal-imsemmija sena. B'kollox b'effett ta' din l-marda, 251 baqra, 25 nagħġa, 155 mogħża u 1,368 ħanżir kellhom jinqatlu b'effett ta' din l-marda. Fl-istess sena wkoll feġġet il-marda tas-Swine Vesicular Disease u din kienet affettwat il-ħnieżer²⁴.

F'Marzu tal-1978, f'Malta kienet feġġet l-African Swine Fever li attakkat il-ħnieżer, madwar 25,000 u kien hemm danni ta' madwar 5 miljun lira Maltin²⁵. Minħabba din il-marda, il-Gvern Malti fl-1979 bena r-razzett tal-ħnieżer fuq Kemmuna biex terġa' tibda t-trobbija tal-ħnieżer f'Malta.

Jalla meta tasal din l-kitba għandkom, il-COVID-19 ikun naqqas sew l-effetti tiegħu b'inqas każżejjiet godda u iktar fejqan ta' każżejjiet. Jalla wkoll li s-sena d-dieħla l-istaġun tal-festi jkun jista' jitgawda mill-ġdid bi spettakli sbieħ tan-nar li jdawlu l-il-jieli Maltin, il-mužika li tpaxxi l-widnejn, is-solennità reliġjuża li tfakk id-drawwiet Maltin u l-armar li jagħti l-kulur lit-toroq u l-imsierah Maltin fost l-oħrajn. Fl-ahħar u mhux l-inqas, tajjeb li jintwera aktar apprezzament lejn dawk kollha li jaħdmu biex dawn l-elementi jseħħu fir-realtà. Apprezzament kbir ukoll jmur għal dawk kollha minn kull settur jissieltu kontra l-COVID-19.

Referenzi

- ¹ Savona Ventura, C. (1997), pp 19-24
² Vella, A. (n.d.), p 1159.
³ Cassar, P. (1987), pp 369-380
⁴ Abela, G. (1780), p 188
⁵ Brogini, A. (2004), pp 17-26
⁶ Cassar, P. (1987), pp 369-380
⁷ Micallef, J. (2015), p 165
⁸ Fiorini, S. (1993), p 305
⁹ Micallef, J. (2015), p 173
¹⁰ Public Health Reports (1896-1970), pp 50-53
¹¹ D'Anastas, N. (1995), p 48
¹² Muscat, D. (1997), p 10
¹³ Public Health Reports (1896-1970), pp. 50-53
¹⁴ Muscat, J. (2009), p 25
¹⁵ Attard, C. (2011)
¹⁶ Barnett, S. A. (1948), pp 10-20
¹⁷ Zarb-Dimech, A. (2014), p 168
¹⁸ Savona Ventura, C. (2005), pp 16-19
¹⁹ Savona Ventura, C. (1997), pp 19-24
²⁰<https://www.flickr.com/photos/leslievella64/4205989451>
²¹ Bonnici, E. (2019), p 230
²² Cassar, P. (n.d.), p 107
²³ Ibid, pp 106-108
²⁴ Ford, G. W. (1976), pp 42-44
²⁵ Wilkinson, P. J., Lawman, M.J., Johnston, R.S. (1980), pp 94-97
- Bibliografija**
Abela, G.F. (1780), *Malta illustrata*.
Attard, C. (2011), Malta's plague epidemic 75 years ago, *f'Times of Malta 1st May 2011*.
Barnett, S.A. (1948), Rat control in a plague outbreak in Malta, *f'The Journal of Hygiene Vol 46, No 1, March 1948*.
Bonnici, E. (2019), *Id-Dfin f'Malta*, Horizons.
Bonnici, W. (1993), The Blue Epidemic Cholera - Some Aspects of Treatment in the Mid-19th Century, *f'JR Army Med Corps(1993)*, 139.
Brogini, A. (2004), La population de Malte au XVIIe siècle, reflet d'une modernité, *f'Cashiers de la Méditerranée Nr 68,2004*, Centre de la Méditerranée Moderne et Contemporaine.
Cassar, P.(n.d.), The Discovery of the microbe of undulant fever in the goat, *f'Heritage nr 6*, MidSea Publ.
Cassar, P.(1987), A tour of the Lazzaretto Buildings, *f'Melita Historica 1987 Vol IX nr 4*, Malta Historical Society.
Čimiterju tal-Mellieħha, <https://www.flickr.com/photos/leslievella64/4205989451>
D'Anastas, N. (1995), L-attività mužikali fil-Mellieħha matul is-Seklu Dsatax, *fil-Festa Maria Bambina 1995 Mellieħha*, Parroċċa Mellieħha.
Fiorini, S. (1993), Demographic Growth and the Urbanization of the Maltese Countryside to 1798, *f'Mallia-Milanes, V. (ed.), Hospitaller Malta 1530-1798*, Mireva Publications.
Ford, G. W. (1976), The outbreaks of foot and mouth disease and swine vesicular disease in Malta, *f'World Animal Review. 1976, Vol.20*.
Galea, J. (2018), Doctors during the 1837 Cholera Epidemic in Malta: Unearthing the Truth, *f'Malta Medical Journal Vol 30 Nr 1 (2018)*.
Ganado, H. (1977), *Rajt Malta Tinbidel L-Ewwel Ktieb 1900-1933*, Interprint.
Marmarà, V., Cook, A. R. & Kleczkowski, A. (2014), Estimation of force of infection based on different epidemiological proxies: 2009/2010 Influenza epidemic in Malta, *f'Epidemics nr 9 2014*.

Għaqda Mužikali Imperial - *il-Mellieħha* **Festa 2020**

- Micallef, J. (2015), *Il-Pesta tal-1676*, BDL Publishers.
- Muscat, D. (1997), *Il-Mellieħha fil-bidu tas-Seklu 19, f'Leħen l-Imperial Ghid 1997*, Banda Imperial Mellieħha.
- Muscat, J. (2009), *Ex Voto Santwarju tal-Madonna tal-Mellieħha*, Best Print.
- Pisani, S. (1970), The Malta cholera epidemic in 1837, f'*The St. Luke's Hospital Gazette*, 5(2).
- Public Health Reports (1896-1970), f'*Jan. 11, 1918, Vol. 33, No. 2 (Jan. 11, 1918)*. Sage Publications.
- Savona Ventura, C. (1997), *Outlines of Maltese Medical History*. MidSea Publ.
- Savona Ventura, C. (2005), Past Influenza Pandemics and their effect in Malta - *Malta Medical Journal October 2005*.
- Tripp, L. (2017), *Early Twentieth Century Infectious Diseases in the Colonial Mediterranean* - University of Toronto (teżi tal-Ph.D mhux ippublikata).
- Vella, A. (n.d.), A Concise History of Malta: Developments in the Constitution of the Order of St John, f'*Heritage nru 58*, MidSea Publ.
- Wilkinson, P. J., Lawman, M. J., Johnston, R. S. (1980), African swine fever in Malta, 1978 f'*The Veterinary Record 1980 Feb 2;106(5)*.
- Zarb-Dimech, A. (2014), *Malta during the First World War 1914-1918*, BDL Publishers.